

Sufferings of Working Women during the Corona Epidemic: Experiences and Consequences

Mahdiye Mohammadtaghizade
(Corresponding Author)

Assistant Professor of Women's Studies Department of Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran (m.mtaghizade@yahoo.com)

Ahmad Ghiasvand

Associate Professor, Department of Sociology, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran (ah.ghiasvand@gmail.com)

Abstract

With the emergence of Covid in Iran and all over the world, its effects and social consequences can be seen in different dimensions. The current research was conducted with the aim of investigating the challenges of the career and family roles of working women in the conditions of the Corona crisis in Tehran. Considering the theoretical issues raised, the theoretical idea of "Hyde" regarding the interrelationship of job and family roles and its consequences in the form of theoretical sensitivity of the subject has been taken into consideration. The approach of the current research is qualitative and conducted by the "theme analysis" method, and the participants of the research are "all working women (public and private) with children in Tehran" in the year 1400. In this study, two methods of targeted and theoretical sampling have been used. By analyzing the units of meaning and also reducing the experiences of working women from career and family roles in the Corona era, the following themes were extracted: "Frustration of the mother's role", "Multilayer support of the family foundation", "Compression of family intimacy" and "Disturbance in the order of daily life" has been Also, "Simultaneous role of mother and professional", "Anxiety of taking care of children's education", "Coronavirus sufferings of working women until the moment of death", "Abandonment of children in cyber space" have been among the challenges of working women and mothers in this era. In sum, the comparison of different findings shows that the majority of working women, despite improving their education level and increasing their professional capabilities, are still in charge of traditional domestic roles, taking care of children's affairs and housework, and in turn, they face challenges.

Keywords: Working Women, Conflict between Work and Family roles, Corona Crisis, Tehran City.

Social Problems of Iran

Journal, Vol. 15, No. 1, Spring 2024, 153-184.

Received: 11/12/2023 Accepted: 18/2/2024

Extended Abstract

1. Introduction

The present study was conducted with the aim of studying the challenges of professional and family roles of working women under the conditions of the Corona crisis in Tehran. In fact, what can be mentioned as a problematic aspect of the subject under study is that the different job opportunities for women have led to multiple roles, which in turn demand more presence and participation at the community level. As a result, their presence in social roles does not reduce their share of household work and childcare at all. Also, in recent years, the trend of modern life and the increase in employment statistics of both parents and women in the society has raised a new challenge called balancing the roles and responsibilities of family and work, which in turn has become the examination of their experiences, challenges, needs and wishes. It has become one of the necessities. The present study aims to investigate the challenges of the professional and family roles of working women in the conditions of the Corona crisis.

2. Method

In this research, qualitative methods and “thematic analysis” methods were used. The research participants were “all working women (public and private) with children in Tehran” in 2019. In this study, two purposive and theoretical sampling methods were used to achieve theoretical saturation. Due to theoretical saturation in the research, semi-structured qualitative interviews were conducted with 30 female workers. This study was conducted to ensure validity considering transferability, reliability, and confirmability.

3. Findings

Undoubtedly, various transformations in the field of women's presence in the social arena and playing important and different roles have made them face new challenges and problems in the same proportion as it has become the source of improving the quality of life and social progress of women. In the meantime, what is important is the way of creating a relationship and interaction between these roles and solving local conflicts between them. By analyzing the units of different meanings, the experiences of

working women have been extracted from career and family roles during the Corona era, which are: The decline of mother's role, multi-layered support for the foundation of the family, the compression of family intimacy and disruption of the order of daily life. Also, the disruption in the role of mother and professional, the anxiety of taking care of children's education, the sufferings of working women, the abandonment of children in the virtual space are among the challenges of working women and mothers in this era.

4. Conclusion

With regard to the theoretical issues raised, especially Hyde's theoretical idea about the interrelationship of career and family roles and its consequences in the form of theoretical sensitivity of the subject, it can be stated that establishing a balance between career and family roles among working women or to be more precise, playing professional and family roles along with different role experiences, challenges, expectations and preferences. In sum, the comparison of different findings shows that the majority of working women, despite improving their education level and increasing their professional capabilities, are still in charge of traditional domestic roles, taking care of children's affairs and housework, and experience many challenges. Especially in the situation of Corona, which has naturally led to the aggravation of these roles, and with the closure of work centers, education and taking care of children's homework, their leisure and upbringing have been left to the parents, which in the meantime has made working women face problems.

پروشکاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

مصائب زنان شاغل در دوران همه‌گیری بیماری کرونا: تجارب و پیامدها

مهدیه محمدتقی‌زاده^۱ ID

احمد غیاثوند^۲ ID

چکیده

پیدایش و گسترش بیماری کرونا در ایران و سراسر جهان، آثار و پیامدهای اجتماعی بسیاری در ابعاد گوناگون به همراه داشت. این پژوهش، با هدف بررسی چالش‌های نقش‌های شغلی و خانوادگی زنان شاغل در شرایط بحران کرونا در شهر تهران انجام شده است. با عنایت به مباحث نظری مطرح‌شده، ایده نظری «هاید» پیرامون رابطه متقابل نقش‌های شغلی و خانوادگی و پیامدهای آن در قالب حساسیت نظری موضوع، مورد توجه قرار گرفته است. رویکرد پژوهش حاضر، کیفی است که به روش «تحلیل مضمون» انجام شده و مشارکت‌کنندگان آن را «زنان شاغل (دولتی و خصوصی) دارای فرزند شهر تهران» در سال ۱۴۰۰ تشکیل داده‌اند. در این مطالعه، از دو روش نمونه‌گیری هدفمند و نظری استفاده شد. با تحلیل واحدهای معانی و نیز تقلیل تجارب زنان شاغل از نقش‌های شغلی و خانوادگی در دوران کرونا، مضامین «فروکاست نقش مادری»، «حمایت چندلایه از بنیان خانواده»، «فشرده‌شدن صمیمیت خانواده» و «اختلال در نظم زندگی روزمره» استخراج گردید. همچنین «هم‌زمانی ایفای نقش مادری و حرفه‌ای»، «دلهره رسیدگی به تحصیل فرزندان»، «مصائب کرونایی زن شاغل تا لحظه مرگ»، «رهاشدگی فرزندان در فضای مجازی» از دسته چالش‌های زنان شاغل و مادر در دوران یادشده بوده است. در مجموع، مقایسه یافته‌های مختلف بیانگر آن بود که بیشتر زنان شاغل با وجود ارتقای سطح تحصیلات و افزایش توانمندی‌های حرفه‌ای خود، همچنان نقش‌های سنتی خانگی، رسیدگی به امور فرزندان و کارهای منزل را بر دوش دارند و به‌نوبه خود چالش‌های بسیاری را تجربه می‌کنند.

کلیدواژگان: زنان شاغل، تعارض نقش‌های شغلی و خانواده، بحران کرونا، شهر تهران.

۱. استادیار گروه مطالعات زنان، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران (نویسنده مسئول) / m.mtaghizade@yahoo.com

۲. دانشیار گروه جامعه‌شناسی دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران / ah.ghyasvand@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۹/۲۰ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۷/۲۹

فصلنامه مسائل اجتماعی ایران، سال پانزدهم، شماره ۱، بهار ۱۴۰۳، صفحات ۱۵۳ تا ۱۸۴

۱. بیان مسئله

با پیدایش بیماری کرونا در ایران و سراسر جهان، آثار و تبعات اجتماعی آن را در ابعاد مختلف می‌توان مشاهده کرد. گرچه شیوع ویروس کرونا در ابتدا پدیده‌ای پزشکی تلقی می‌شد و به‌عنوان یک بیماری عفونی که واکسن و داروی مناسب نداشت، نیازمند رفتارهای پیشگیرانه‌ای بود؛ اما ایجاد طرح فاصله‌گذاری اجتماعی و قرنطینه‌خانی، به‌مرور زمان موجب فعال نگه‌داشتن مراکز اداری، بنگاه‌های اقتصادی، تعطیل و نیمه‌فعال شد که این امر به‌نوبه خود تبدیل به یک مسئله اجتماعی گردید و پیامدهای اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی بسیاری به همراه داشت.

در این میان تعطیل شدن مراکز آموزشی و دانشگاهی در سراسر کشور، چالش‌هایی را برای عده‌ای از زنان شاغل به همراه داشت. بررسی‌ها نشان می‌دهد اشتغال زنان و برعهده گرفتن نقش‌های خانوادگی، همیشه با تعارض همراه بوده است؛ اما با شروع بحران کرونا و تعطیلی مدارس و مهدکودک‌ها، زنان شاغل برای نگهداری فرزندانشان در منزل با مشکلات بسیاری مواجه شدند که در قالب تعارض نقش‌های شغلی و خانوادگی قابل تحلیل است. گرین‌هاوس و بیوتل^۱ تعارض «کار-زندگی» را شکلی از تعارض بین‌نقشی تعریف می‌کنند که در آن فشار نقش‌ها در حوزه‌های مختلف کار و زندگی منجر به تعارض دوطرفه بین کار و زندگی می‌شود (گرین‌هاوس و بیوتل، ۱۹۸۵: ۷۷).

بیشتر پژوهش‌های داخلی و خارجی صرف‌نظر از نوع دیدگاه و نگاه آنان به زنان، دو نقش اصلی و مهم «همسری» و «مادری» را برای زنان برشمرده‌اند. «از سوی دیگر با اشتغال زنان، نقش تازه‌ای بر نقش‌های قبلی آن‌ها اضافه شده است؛ به‌عبارت‌دیگر، اشتغال به‌عنوان نقشی اضافه‌شده تعهدات و مسئولیت‌های بیشتری برای زنان ایجاد کرده است؛ چراکه آن‌ها ناگزیرند هم به وظایف خانه‌داری خود بپردازند و هم در عرصه اشتغال و انجام وظایف خارج از منزل اهتمام ورزند» (احمدی‌فراز و همکاران، ۱۳۹۳). بنابراین، تعارض «کار-خانواده» نوع ویژه‌ای از تعارض بین نقش‌هاست که فرد را به‌طور هم‌زمان با تقاضاهای متفاوت و ناسازگاری ناشی از مسئولیت‌های کاری و خانوادگی درگیر می‌کند. به‌گواه مطالعات، میانگین نمره کیفیت مراقبت پرستاری در مردان بیشتر از زنان و میانگین نمره تعارض «کار-خانواده» بخش کووید-۱۹ در زنان بیشتر از مردان است (رئیس‌ی و همکاران، ۱۴۰۰).

1. Greenhaus & Beutell

با در نظر گرفتن این موضوع، زنان شاغل که در بیشتر موارد به طور هم‌زمان سه نقش همسری، مادری و شغلی دارند، با انتظارات نقشی متفاوتی مواجه‌اند که باید قادر به پاسخگویی به همه آن‌ها باشند؛ ولی این احتمال وجود دارد که آن‌ها با محور قرار دادن الزامات یک نقش، برآورده ساختن نقش‌های دیگر را در حاشیه قرار دهند یا به ایفای انتظارات ایجابی اکتفا کنند. بر این اساس از آنجاکه در جامعه ما مهم‌ترین نقش یک زن، نقش مادری اوست، انتظار می‌رود مادران شاغل نیز مانند زنان دیگر بتوانند انتظارات نقشی خود را اجرا کنند که این وضعیت به خصوص برای زنانی که دغدغه هم‌سازکردن نقش‌های سنتی و مدرن را دارند، با چالش‌های بیشتری همراه است و می‌تواند بر زنان و ایفای نقش‌های مختلف ایشان به خصوص نقش مادری تأثیرات فراوانی بر جای گذارد.

این دگرگونی‌ها در حوزه حضور زنان در عرصه اجتماع و ایفای نقش‌های مختلف، به همان نسبت که منشأ بهبود کیفیت زندگی و پیشرفت اجتماعی زنان شده، آن‌ها را با چالش‌ها و مشکلات جدیدی روبرو ساخته است. از این رو، بررسی چالش‌های نقش‌های شغلی و خانوادگی زنان شاغل در شرایط بحران کرونا در شهر تهران، هدف پژوهش حاضر قرار گرفته است. جنبه پرابلماتیک موضوع این است که فرصت‌های شغلی مختلف برای زنان، منجر به شکل‌گیری نقش‌های متعددی شده است که به نوبه خود انتظار حضور و مشارکت بیشتری در سطح جامعه را طلب می‌کند؛ اما حضور آن‌ها در نقش‌های اجتماعی، هیچ بخشی از وظایف خانه‌داری و مراقبت از فرزندان را برای آن‌ها کاهش نداده است.

همچنین در سال‌های اخیر روند زندگی مدرن و ازدیاد آمار اشتغال والدین در جامعه، چالش نوینی تحت عنوان برقراری تعادل در ایفای نقش‌ها و مسئولیت‌های خانوادگی و کاری را مطرح کرده و در نتیجه تجارب، چالش‌ها، نیازها و خواست‌های آن‌ها تبدیل به یکی از ضرورت‌ها شده است. بر این اساس، تعارض «کار-خانواده» می‌تواند با تأثیر بر روی زندگی خانوادگی فرد، نارضایتی شغلی، کاهش تعهد سازمانی، حضور نامنظم در کار، استرس شغلی و کاهش سطح سلامت را ایجاد کند (رفیعی‌وردنجانی و همکاران، ۱۴۰۱؛ حبیب‌پورگتابی، ۱۳۹۷). با توجه به آنچه بیان شد، مطالعه حاضر در جستجوی پاسخ برای این سؤالات خواهد بود: در دوران همه‌گیری بیماری کرونا، زنان شاغل تهرانی دارای فرزند در کنار انجام نقش‌های شغلی چه تجربه‌ای از ایفای نقش مادری دارند؟ و زنان شاغل تهرانی در شرایط تعطیلی مدارس چگونه بین شاغل بودن و مادری کردن سازگاری ایجاد کردند و با چه چالش‌هایی مواجه بودند؟

۲. چهارچوب مفهومی

نخستین بار در سال ۱۸۵۷، ویجیچ جاسترزبوسکی^۱ اصطلاح «توازن بین کار و زندگی» را در مقاله‌ای با عنوان «پیرامون توازن کار و زندگی: علم کار» بر اساس واقعیت‌های به دست آمده از علم طبیعت به کار برد (پاک‌نگار، ۱۳۹۵). توازن کار و زندگی، واژه‌ای عمومی است که برای توصیف فعالیت‌های سازمانی به منظور بهبود تجربه کارکنان در زمینه‌های کاری و غیر آن به کار برده می‌شود (وو^۲ و همکاران، ۲۰۱۳). گرینهاوس، کولینز و شک^۳ (۲۰۰۳) در تعریف توازن «کار-خانواده»، عناصری از درگیری روانی و زمانی را گنجانده‌اند. از نظر آن‌ها توازن متشکل از سه جزء زیر است:

- توازن زمان: اختصاص مقدار زمان یکسان برای نقش‌های کاری و خانوادگی؛
  - توازن درگیری: سطح یکسانی از درگیری روانی در نقش‌های کاری و خانوادگی؛
  - توازن رضایت: سطح یکسانی از رضایت حاصل از نقش‌های کاری و خانوادگی.
- لاوت^۴ (۲۰۰۹) توازن کار و زندگی را به توانایی فردی در متعادل نمودن اثربخش همه نقش‌های مطلوب و جاری زندگی در داخل و خارج سازمان تعریف کرد. به‌طورکلی این توافق وجود دارد که تعادل کار و زندگی برای سلامت روانی انسان مهم است و عزت نفس، رضایت و حس کلی هماهنگی در زندگی می‌تواند به عنوان شاخص تعادل موفقیت‌آمیز بین نقش‌های کار و خانواده مورد توجه قرار گیرد (مارکس ول، ۲۰۰۵؛ کلارک و همکاران، ۲۰۰۴).

به اعتقاد جفری^۵ و باترا^۶ (۲۰۱۴)، تعادل در بین زندگی کاری و خانوادگی از دو جهت قابل بررسی است؛ منظر اول، مشکلاتی است که انجام امور زندگی خانوادگی بر زندگی کاری تحمیل و برای آن محدودیت ایجاد می‌کند و منظر دوم، محدودیت‌هایی است که رسیدگی به امور سازمان در زندگی خانوادگی فرد ایجاد می‌کند.

تعارض «کار-خانواده»، شکلی از تعارض نقش‌های متداخل است که بر اثر آن فشارهای نقشی به‌طور هم‌زمان از سوی خانواده و کار به فرد وارد می‌شود که متغیرهای مربوط به حوزه

1. Vejich Jastrezbooski
2. Wu
3. Greenhaus, Collins & Shawc
4. Lovette
5. Jafri
6. Batra

کاری نظیر حمایت سرپرست، حمایت همکاران، ابهام نقش، برنامه زمان‌بندی کاری و غیرکاری، نقش مهمی در شکل‌گیری تعارض دو حوزه ایفا می‌کنند و به همین ترتیب ویژگی‌های حوزه خانواده نظیر عدم حمایت اعضای خانواده، تعداد فرزندان، سن آن‌ها و ابهام نقش‌های خانوادگی می‌تواند به پیدایش تعارض کمک کند (بویار^۱ و مُسلی،^۲ ۲۰۰۷). از این رو، بررسی‌ها نشان می‌دهد که برخی عوامل با تعارض کار و خانواده مرتبط است؛ صاحب‌نظران مختلف معتقدند که شاغلینی که خانواده‌های پرجمعیتی دارند، بیشتر مسئله تداخل کار با خانواده را تجربه می‌کنند. همچنین جنسیت و مراحل زندگی با درگیری‌های خانوادگی و کاری مرتبط است، اما طبق نظر ساکس و یک^۳ (۲۰۰۶)، محرک‌های خانواده و درگیری‌های خانوادگی با تداخل کار با خانواده مرتبط‌اند و با اضطراب شغلی ارتباط دارند. میلز و نوگل^۴ (۱۹۹۷) و نیز هیگینز و دوکسبوری^۵ (۱۹۹۲) گزارش کردند که خانواده‌هایی که هر دو زوجین شاغل هستند، از تأثیرات منفی فشارهای کاری بر خانواده بیشتر شکایت دارند تا خانواده‌هایی که فقط یک نفر شاغل است (به نقل از رستگارخالد، ۱۳۸۵).

اگرچه برای تحلیل نظری تعادل کار و خانواده می‌توان از نظریه‌های متعددی استفاده کرد، اما غالباً «نظریه نقش» برای تبیین این موضوع مورد استفاده قرار می‌گیرد، نظریه نقش به وضوح توضیح می‌دهد که حوزه‌های مختلف زندگی اجتماعی نظیر کار و خانواده، چگونه تقاضاهای نقش‌های متعدد از هر فرد را مطرح می‌کند و این جریان در نهایت می‌تواند به ایجاد تعارض در زندگی انسان منجر شود (میشل و کلارک،^۶ ۲۰۰۹). همچنین با استفاده از نظریه گرین هاوس و بیوتل در مدل ناسازگاری فشار نقش‌های کار و خانواده که اشاره دارد «وجود فشارهای هم‌زمان از سوی خانواده و محل کار، وقوع تعارض را تشدید می‌کند»؛ چون بروز تعارض کار و خانواده نتیجه حضور دو نقش متضاد از سوی قلمروهای کاری و خانوادگی است، بنابراین می‌باید اثرات فشارهای کاری و خانوادگی بر تعارض کار و خانواده به‌طور مشترک بررسی شود.

1. Boyar

2. Mosley

3. Saksvik

4. Miles & Nogle

5. Higgins and Duxbury

6. Michel and Clark

تعارض «کار- خانواده» مبتنی بر نظریه نقش و بر اساس مفروضات کمیابی (مقدار محدود منابع همچون زمان و انرژی)، ادعا می‌کند که حیطة‌های کار و خانواده به دلیل هنجارها و الزامات متفاوت می‌تواند ناسازگار باشند؛ یعنی افزایش عملکرد نقش در یکی از آن دو، موجب کاهش عملکرد در دیگری می‌شود. بنابراین تعارض کار- خانواده عموماً چنین تعریف می‌شود: «نوعی تعارض بین نقشی، به گونه‌ای که فشارهای وارده از سوی دامنه‌های کار و خانواده از برخی جنبه‌ها، ناسازگاری متقابلی دارند» (میشل و کلارک، ۲۰۰۹).

بر اساس مدل مبتنی بر حمایت اجتماعی که به تأثیر حمایت اجتماعی (سازمانی) دریافت شده از محیط کار و خانواده می‌پردازد، حمایت اجتماعی به عنوان راهی برای کاهش تعارض مطرح می‌شود. طبق این مدل، حمایت اجتماعی می‌تواند از منابع کاری و غیرکاری نشئت بگیرد و عمدتاً به شکل حمایت عاطفی و ابزاری با هدف مشکل‌گشایی تجلی کند و نیز بر اساس مدل‌های تقاضا از دو منبع ایجاد می‌گردد؛ الف. وجود انتظارات و تقاضاهای رفتاری مغایر در نقش‌های متفاوت؛ ب. تعارض زمانی که زمان اختصاص داده شده به کاری در کار دیگر تداخل ایجاد می‌کند که در این مدل، تداخل شغل و غیرشغل متأثر از تقاضاهای زمانی شغل و غیرشغل، با فشار روانی و تجربیات عاطفی کار از طریق متغیر رضایت رابطه دارد (رستگارخالد، ۱۳۸۵).

گذشته از نظریه نقش و رویکردهای تعارض نقش‌ها، در بررسی‌های مربوط به رابطه متقابل «کار- خانواده»، دو رویکرد عمده از منظر هاید^۱ وجود دارد. او بیان می‌کند که در حوزه نظریه نقش، دو رویکرد نظری گسترده شامل رویکرد «کمیابی نقش» و رویکرد جایگزین آن نظریه «انباشتگی نقش» در زمینه توجه به رابطه بین نقش‌های چندگانه و کارکردهای روانی و اجتماعی آن مطرح شده است (هاید، ۱۹۹۸: ۳۵۵). «یکی از قلمروهای اصلی تحقیق در هر دو رویکرد، رابطه متقابل نقش‌های شغلی و خانوادگی و پیامدهای اشتغال هم‌زمان آن‌هاست. بنا بر رویکرد کمیابی، رابطه متقابل کار و خانواده بر سلامت روانی و روابط اجتماعی فرد تأثیر منفی می‌گذارد، حال آنکه رویکرد انباشتگی، آثار این رابطه را مثبت می‌بیند. بنابراین رویکرد انباشتگی پیامدهای مثبتی برای اشتغال هم‌زمان نقش‌های شغلی و خانوادگی می‌شناسد، درحالی‌که رویکرد کمیابی بر جنبه‌های منفی آن تأکید دارد» (سوانس،^۲ ۱۹۹۸: ۲۳۸).

1. Hyde

2. Swanson

با عنایت به مباحث نظری مطرح شده به‌ویژه ایده نظری هاید پیرامون رابطه متقابل نقش‌های شغلی و خانوادگی و پیامدهای آن در قالب حساسیت نظری موضوع، برقراری توازن میان نقش‌های شغلی و خانوادگی در بین زنان شاغل (به‌طور دقیق‌تر ایفای نقش‌های شغلی و خانوادگی)، همراه با تجربیات، چالش‌ها، انتظارات و ترجیحات نقشی مختلفی است؛ به‌ویژه در شرایط کرونا که طبیعتاً به تشدید این نقش‌ها منجر شده و با تعطیلی مراکز کار، آموزش و رسیدگی به تکالیف فرزندان، فراغت و تربیت آن‌ها بر عهده والدین گذاشته شده است و در این بین زنان شاغل با مشکل مواجه شده‌اند.

۳. پیشینه تجربی

در جامعه ایران تحقیقات مختلفی در این زمینه انجام شده است. رستگارخالد (۱۳۸۳) در پژوهشی با عنوان «رابطه «کار-خانواده» و تفاوت‌های جنسیتی در برخورداری از حمایت اجتماعی»، ضمن شناسایی تأثیر حمایت اجتماعی به‌عنوان یک منبع مقابله با فشار و سازوکارهای آن، به انتظارات ناشی از نقش‌های جنسیتی پرداخته است. نتایج نشان داد دلایل بروز تعارض کار-خانواده و انتخاب راه‌های مقابله با آن، متأثر از الگوی سنتی تقسیم کار جنسیتی است. زنان به برخورداری از حمایت خانوادگی تمایل دارند و مردان حمایت شغلی را برای مقابله با فشار برمی‌گزینند.

فاتحی‌زاده و همکاران (۱۳۸۶) در پژوهش خود به «بررسی ارتباط بین حمایت اجتماعی و تعارض کار-خانواده زنان شاغل» پرداختند. نتایج پژوهش نشان داد که هر دو نوع تعارض «کار-خانواده» با حمایت اجتماعی ارتباط منفی دارد. همچنین، تعارض «کار-خانواده» با تمایل همسر و تمایل فرد به کار بیرون از منزل و نیز با میزان ساعات کاری همسر ارتباط دارد. این یافته‌ها نشان داد حمایت اجتماعی، به‌ویژه حمایت همسر، نقش مهمی در تعادل بین کار و زندگی خانوادگی زنان شاغل دارد.

صلاحیان و همکاران (۱۳۸۹)، نیز در پژوهش خود «برخی عوامل سازمانی مؤثر بر تعارض «کار-خانواده»» را در یک شرکت صنعتی در اهواز مورد بررسی قرار داده‌اند. آن‌ها نیز میزان تعارض «کار-خانواده» را با استفاده از پرسشنامه نت‌مایر اندازه‌گیری کرده‌اند. نتایج به‌دست آمده از تحلیل رگرسیون، نشان می‌دهد رابطه معناداری میان متغیرهای پیش‌بین (عدالت بین فردی، خشنودی شغلی و گرانباری شغلی) و متغیر ملاک (میزان تعارض «کار-خانواده») وجود دارد.

الحانی و همکاران (۱۳۹۱) پژوهشی با عنوان «نقصان خودکارآمدی: پیامد تعارض کار- خانواده پرستاران» انجام دادند. نتایج نشان داد توانایی پرستاران در کنترل امور کاری و خانوادگی به دلیل شریطی از قبیل فشارهای مضاعف کاری، کمبود پرستار و نیز توقعات بیش از حد کاری و خانوادگی، کاهش یافته است. بدین ترتیب، نقصان خودکارآمدی حاصل می شود که خود سبب افزایش تداخل وظایف کاری و خانوادگی و در نتیجه شدت یافتن تعارض کار- خانواده می گردد. بنابراین، در اینجا چرخه معیوبی تشکیل شده که نتایج آن پیامدهای منفی در هر دو حوزه کاری و خانوادگی است.

توانگر و همکاران (۱۳۹۱) در مطالعه‌ای «شیوه‌های مقابله‌ای تعارض کار- خانواده در پرستاران: یک مطالعه کیفی» را با روش کیفی و با رویکرد تحلیل محتوای متعارف مورد واکاوی قرار دادند. طبقه اصلی این مطالعه، مقابله فردی با زیرطبقات خودکنترلی تنظیم شیفت، طفره رفتن، تطابق و توسل به معنویات بود.

بر پایه پژوهش «مقایسه تعارض کار- خانواده و سازگاری زناشویی در کارمندان مرد نوبت کار و غیرنوبت کار شرکت پتروشیمی مناطق نفت خیز جنوب» توسط پاک نژاد و همکاران (۱۳۹۴)، بین تعارض «کار- خانواده»، سازگاری زناشویی در بین کارمندان نوبت کار و غیرنوبت کار تفاوت معناداری وجود دارد. نتایج نشان داد کارمندان غیرنوبت کار از رضایت و سازگاری زناشویی بیشتری برخوردارند و تعارض کمتری را تجربه می کنند.

در پژوهش کیفی پدیدارشناسانه احمدی فراز و همکاران (۱۳۹۳) با عنوان «تبیین تجارب زنان شاغل پیرامون نقش مادری»، هفت تم اصلی شامل «بارداری متفاوت، مراقبین جایگزین، تداخل نقش، کشش نقش، حمایت، سازگاری تدریجی و فرسایش» استخراج شده است. دیگر یافته نیز نشان می دهد ایفای این نقش مهم در مادران شاغل با تحمل مشقات و سختی های فراوانی همراه است و فرایندی کاملاً متفاوت با زنان غیر شاغل دارد که این امر می تواند بر روی سلامت جسم و روان آنان تاثیرگذار باشد.

مطالعه «عوامل مؤثر بر تضاد نقش های زنان و رابطه آن با تعارضات خانوادگی در شهر همدان» توسط بلالی (۱۳۹۴)، بیانگر آن است که با وجود افزایش سطح تحصیلات و توانمندی های زنان در عرصه های شغلی و اجتماعی، نقش های سنتی آنان به ویژه خانه داری و بیچه داری همچنان بر دوش آنان سنگینی می کند؛ به گونه ای که انجام وظایف مربوط به نقش های مدرن و سنتی برای زنان شاغل، می تواند توأم با تنش های ارتباطی و مشاجرات خانوادگی باشد.

افشانی و هاتفی (۱۳۹۵) در مطالعه با عنوان «نقش خانوادگی در تبیین تعارض نقش‌های شغلی و خانوادگی زنان» به این نتیجه رسیدند که بین پایگاه اجتماعی-اقتصادی، حمایت اجتماعی خانواده از فرد شاغل، تعلق خانوادگی و ساختار توزیع قدرت در خانواده با تعارض میان نقش‌های شغلی و خانوادگی زنان شاغل در شهر یزد، رابطه منفی و معنی‌داری وجود دارد. در مقابل، گرانباری نقش خانوادگی و تعارض نقش‌های شغلی و خانوادگی، رابطه‌ای مثبت و معنی‌دار دارند. بنابراین، به‌طورکلی عوامل خانوادگی از جایگاه بسیار مهمی در بین تعارض میان نقش‌های شغلی و خانوادگی برخوردارند و می‌توانند نقش مؤثری در کاهش فشار و تنش روانی ناشی از این تعارض ایفا کنند.

مطالعه «نحوه تعامل زنان در چالش نقش‌های چندگانه» توسط طیبی نیا و رحمانی (۱۳۹۶) به روش کیفی مردم‌نگاری از طریق تحلیل و تفسیر نتایج و انجام ۳۸ مصاحبه با زنان در شهر تهران نشان می‌دهد زنان در طی فرایند بازنندیشی، تمایل بیشتری به تعاملات منعطف و قابل کنترل از سوی خود دارند و چالش همیشگی این زنان، آنان را در الزام شکستن برخی ساختارها قرار می‌دهد. زنان به‌صورت پیوسته به ترمیم و اصلاح شکاف‌های موجود در زندگی می‌پردازند که عنوان «تعاملات ترمیمی» توضیح و تفسیری در راستای حرکت زنان به سمت ایجاد تعادل و سازگاری است؛ بنابراین «اخلاق مراقبت همراه با تعاملات ترمیمی» برای زنان، بهترین پیامد ممکن و نوعی راهبرد موفق در زندگی آنان قلمداد می‌شود.

در مطالعه فلاحی خشک‌ناب و ارسلانی با عنوان «فرآیند ایفای نقش‌های کاری و خانوادگی در زنان پرستار» (۱۳۹۶)، تجارب روزمره ۲۰ نفر از کارشناسان پرستاری زن شاغل در بیمارستان‌های آموزشی تهران به روش نظریه زمینه‌ای مورد تحلیل قرار گرفته است. یافته‌ها نشان داد پرستاران با توجه به فشار نقش‌های خانوادگی و کاری مؤثر ضمن تلاش مداوم برای ایفای نقش‌های کاری و خانوادگی خود، اغلب مجبور به غفلت از نیازهای خود مانند نیاز به استراحت و خواب کافی و... می‌شوند. درنهایت، تحت این شرایط پیامد فرآیند ایفای نقش‌های کاری و خانوادگی خستگی مزمن، بروز مشکلات سلامتی و نارضایتی در اغلب پرستاران شاغل است که موجب کاهش اثربخشی شغلی پرستاران و مراقبت‌های ارائه‌شده به بیماران خواهد شد. این مسئله به‌ویژه در مواقع بحران و شیفت‌های طولانی مدت تشدید می‌شود و ازاین‌رو، ارائه برنامه‌های حمایتی و تسهیلات مناسب نقش مهمی در بهبود شرایط کاری و رفاهی این گروه خواهد داشت.

حبیب پورگتایی (۱۳۹۷) در مطالعه‌ای پیمایشی به بررسی میزان، ماهیت و شکل تعارض نقش‌ها در دو حوزه زندگی خانوادگی و کاری و تأثیر آن بر کیفیت زندگی در بین زنان شهری شاغل (متاهل دارای حداقل یک فرزند) در بخش‌های دولتی و خصوصی در ۹ استان کشور پرداخته است. نتایج این مطالعه نشان داد تعارض «کار-خانواده» مبتنی بر فشار، زمان و رفتار، به ترتیب شایع‌ترین شکل تعارض هستند؛ بدین معنا که زنان شاغل بیشتر با فشارهای ناشی از تعهدات شغلی و خانوادگی، مشکلات زمان‌بندی بین کار و خانواده و رفتارهایی که نیازمند هماهنگی بین دو حوزه هستند، مواجه‌اند. همچنین، از یک طرف تعارض نقش زنان با هر دو حوزه کیفیت زندگی خانوادگی و کیفیت زندگی کاری رابطه منفی دارد و از طرف دیگر تأثیر این تعارض نقش بر کیفیت زندگی کاری بیشتر از کیفیت زندگی خانوادگی است.

یافته‌های پژوهش موسوی‌نیا و همکاران در سال ۱۳۹۸ با عنوان «نقش تعدیل‌گر تسهیل خانواده-خود و محیط کاری خانواده-دوستانه در کاهش اثر تعارض کار-خانواده بر خشنودی خانوادگی، کیفیت روابط زناشویی و کیفیت فرزندپروری پرستاران» حاکی از آن است که تعارض «کار-خانواده» و «خانواده-کار»، نقش معنی‌داری در کاهش خشنودی خانوادگی، کیفیت روابط زناشویی و کیفیت فرزندپروری پرستاران داشته است. علاوه بر این، تسهیل خانواده-خود و محیط کاری خانواده-دوستانه توانستند رابطه بین این متغیرها را تعدیل کنند.

پژوهش «بررسی ارتباط تعارض کار-خانواده با کیفیت مراقبت‌های پرستاری در پرستاران بخش کووید-۱۹» توسط رئیسی و همکاران در سال ۱۴۰۰، نشان داد ارتباط معناداری بین تعارض «کار-خانواده» با کیفیت مراقبت پرستاری وجود دارد؛ به گونه‌ای که با افزایش تعارض «کار-خانواده»، کیفیت مراقبت‌های پرستاری کاهش می‌یابد. این کاهش کیفیت، برحسب متغیرهای جنسیت، وضعیت تأهل، سن، سطح تحصیلات، وضعیت استخدامی، نوبت کاری، سابقه کار، متوسط درآمد ماهیانه خانواده و نگهداری از افراد سالمند یا معلول تفاوت معنادار داشت.

نتایج مطالعه دیگری با عنوان «چالش‌های تعارض کار و خانواده پرستاران در دوران همه‌گیری کووید-۱۹ و راهکارهای مدیریت آن: یک مطالعه مروری» توسط رفیعی و همکاران در سال ۱۴۰۱، نشان می‌دهد چالش‌های تعارض کار و خانواده پرستاران در دوران کرونا در سه طبقه چالش‌های مبتنی بر سازمان، فرد و خانواده است.

رفیعی‌وردنجانی و همکاران (۱۴۰۱) در پژوهش «چالش‌های تعارض کار و خانواده پرستاران در دوران همه‌گیری کووید-۱۹ و راهکارهای مدیریت آن: یک مطالعه مروری»، با مطالعه ۲۵۶ مقاله داخلی و خارجی، به این نتیجه رسیدند که تغییر مرزها و تعادل خانواده-کار در طول همه‌گیری کووید-۱۹، منجر به افزایش تعارضات در قشر پرستاران شده است. بنابراین چالش‌های تعارض «کار-خانواده» برای پرستاران در دوران کرونا، در قالب چالش‌های مبتنی بر سازمان (حمایت اقتصادی، فراهم آوردن تسهیلات و تجهیزات حفاظت فردی، بارکاری)، چالش‌های مبتنی بر فرد (اختلال روان‌شناختی، ترس از انتقال بیماری، فرسودگی شغلی، جنسیت و ترس از ناشناخته‌ها) و چالش‌های مبتنی بر خانواده (حمایت عاطفی و روانی، نقش مراقبتی در منزل و طرد شدن از جامعه) استخراج و دسته‌بندی شده‌اند.

دوروتی و همکاران^۱ (۲۰۲۰)، اثرات تعارض کار و خانواده را بر عملکرد شغلی در یک بانک منتخب در غنا بررسی کردند. یافته‌های این مطالعه نشان داد تقاضای خانواده، ساعات کاری طولانی و بارکاری سنگین، از جمله دلایل تعارض کار و خانواده است. برنامه زمانی منقطع، حمایت نظارتی، محیط کار حمایتی و تدوین سیاست‌های دوستدار خانواده مانند خدمات مراقبت از کودک، استراتژی‌هایی هستند که بانک برای به حداقل رساندن تضاد کار و خانواده استفاده کرده است.

در تحقیق دیگری، آلن^۲ و همکاران (۲۰۰۰) با عنوان «کار و خانواده: متحدان یا دشمنان»، بیان کردند که این تعارض، نقش قابل توجهی در کیفیت زندگی خانوادگی، موفقیت فردی و موفقیت شغلی دارد. نتایج نشان داد که هر چه نقش کاری بالاتر باشد، درگیری آن با نقش‌های خانوادگی بیشتر می‌شود و اختلال عملکردی برای فرد در سازمان را به دنبال دارد. در سطح فردی نیز این تعارضات، پیامدهای نامطلوبی مانند استرس، افسردگی، اختلالات روانی، کاهش کیفیت زندگی زناشویی و افت رضایت شغلی را به همراه دارد.

در مجموع چنان‌که مرور مطالعات پیشین نشان می‌دهد، رویکرد بیشتر این پژوهش‌های در حوزه ایفای نقش‌های خانوادگی و شغلی به روش کمی است و از منظر آسیب‌شناسی بدان نگریده‌اند. همچنین بیشتر مطالعات مربوط به نقش‌های شغلی و خانوادگی زنان، بیانگر آن است که عمده زنان ایرانی شاغل، علی‌رغم ارتقای سطح تحصیلات و افزایش

1. Dorothy

2. Allen

توانمندی‌های حرفه‌ای، کماکان نقش‌های سنتی خانگی از قبیل رسیدگی به امور فرزندان و کارهای منزل را بر عهده دارند. افزون بر آن، توقعات بیش‌ازحد کاری و خانوادگی در بین زنان، اغلب موجبات فشارهای نقشی مضاعف، غفلت از رفع نیازهای زیستی، خستگی مزمن، بروز مشکلات سلامتی، ناخشنودی خانوادگی، کیفیت پایین روابط زناشویی و فرزندپروری را فراهم ساخته است. در این میان، شیوع کرونا نیز نوعی تغییر اساسی در شرایط زندگی خانوادگی و اجتماعی افراد و به‌ویژه زنان ایجاد نمود. در واقع، اگرچه توازن کار و زندگی مسئله همیشگی زنان شاغل بوده است؛ اما در دوران کرونا و شرایط بحرانی، این ناترازی تشدید شد. از این رو نوآوری این مطالعه، بررسی تجارب، چالش‌های نقش‌های شغلی و خانوادگی زنان در این دوره بحرانی است.

۴. روش‌شناسی تحقیق

در این پژوهش، برای پاسخ‌گویی به سؤالات پژوهشی از رویکرد کیفی و روش «تحلیل مضمون» استفاده شده است. مشارکت‌کنندگان پژوهش را «زنان شاغل (دولتی و خصوصی) دارای فرزند شهر تهران» در سال ۱۳۹۹ تشکیل دادند. در این مطالعه از دو روش نمونه‌گیری هدفمند و نظری استفاده گردید، به نحوی که بر اساس منطق نمونه‌گیری هدفمند، ابتدا مصاحبه با نمونه‌ای از زنان شاغل، شروع شد و پس از گردآوری اولیه داده‌ها و تحلیل تدریجی آن‌ها به صورت هم‌زمان، با کمک گرفتن از روش نمونه‌گیری نظری به گردآوری داده‌ها ادامه داده شد تا به اشباع نظری برسیم. با عنایت به تأکید پژوهش بر اشباع نظری، در نهایت با ۳۰ زن شاغل مصاحبه کیفی نیمه‌ساخت یافته به عمل آمد.

به منظور رعایت قابلیت اعتبار پژوهش، تمامی مشارکت‌کنندگان دارای تجربه مادری و نیز شاغل بودند. همچنین با استفاده از روش حداقل مداخله در توصیف^۱، سعی شد با استفاده از نقل قول‌های مختلف گزارش بر اساس روایت زنان از تجارب خود باشد. با عنایت به نظر سیلورمن که مدافع توافق میان کدگذاران^۲ است، بعد از کدگذاری صورت‌گرفته و استخراج واحدهای معنایی توسط یکی از محققان، از همکار دیگر خواسته شد به کدگذاری متون پیاده شده بپردازد.

1. Low inference descriptors

2. Interceder agreement

در بحث از پایایی، در این مطالعه علاوه بر دقت در یادداشت برداری به ثبات پاسخ‌های کدگذاران دیگر تکیه شده است. در واقع، سعی گردید مصاحبه‌های ضبط شده به طور دقیق به لحاظ کلامی و غیرکلامی پیاده و بازنویسی شود و در نهایت طی جلسات مختلف توافق مشترکی بین واحدهایی معنایی و مضامین حاصل به عمل آمد. فرایند تحلیل داده‌های کیفی شامل شکستن متن به واحدهای معنایی، مقایسه مستمر داده‌ها، مقوله‌بندی مفاهیم و مضامین فرعی، پیدا کردن الگوی انسجام معانی و در نهایت رسیدن به اشباع نظری است.

جدول شماره ۱: فهرست افراد مشارکت‌کننده در تحقیق

کد	نام فرد	سن	سواد	شغل	تعداد فرزند
۱	شیما	۳۵	مهندسی	کارمند بانک	۲ فرزند
۲	آرزو	۴۵	کارشناسی	خیاط	۲ فرزند
۳	زهرا	۳۱	کارشناسی ارشد	دبیر	۲ فرزند
۴	شهره	۲۹	دکترای فیزیولوژی پزشکی	دبیر	۱ فرزند
۵	سعیده	۳۸	کارشناسی	دبیر	۲ فرزند
۶	بهار	۴۲	کارشناسی ارشد شیمی	شرکت داروسازی	۱ فرزند
۷	مانده	۴۷	کارشناسی ارشد میکروبیولوژی	رئیس سازمان	۲ فرزند
۸	مهدیه	۵۴	کارشناسی ارشد	دبیر	۳ فرزند
۹	مونا	۳۷	کارشناسی	کارمند دادگستری	۱ فرزند
۱۰	پریناز	۳۵	کارشناسی ارشد	دبیر	۱ فرزند
۱۱	مهین	۳۸	مهندسی	کارمند دولت	۲ فرزند
۱۲	سمیرا	۳۹	کارشناسی ارشد	کارمند	۲ فرزند
۱۳	آناهیتا	۵۴	کارشناسی ارشد	مدیر مدرسه	۲ فرزند
۱۴	معصومه	۳۶	کارشناسی	کارمند بانک	۱ فرزند
۱۵	نرجس	۳۶	کارشناسی	شرکت خصوصی	۱ فرزند
۱۶	راحله	۳۶	کارشناسی	امور دفتری	۱ فرزند

کد	نام فرد	سن	سواد	شغل	تعداد فرزند
۱۷	مینا	۵۶	کارشناسی ارشد	شرکت بازرگانی	۱ فرزند
۱۸	سمیه	۲۹	مهندسی	شرکت پتروشیمی	۳ فرزند
۱۹	الهه	۳۱	کارشناسی ارشد	پلیس ۱۰+	۲ فرزند
۲۰	محبوبه	۳۷	کارشناسی ارشد	شرکت خصوصی	۳ فرزند
۲۱	مرضیه	۵۱	کارشناسی	مترجم	۱ فرزند
۲۲	نوشین	۴۵	دانشجوی دکتری	معلم	۱ فرزند
۲۳	پرستو	۳۰	کارشناسی ارشد	پرستار	۱ فرزند
۲۴	سارا	۳۷	مهندسی	مترجم	۲ فرزند
۲۵	مهتاب	۴۳	کارشناسی ارشد	منشی	۳ فرزند
۲۶	سمیرا	۴۴	کارشناسی	معلم	۱ فرزند
۲۷	زهرا	۲۹	کارشناسی	پرستار	۱ فرزند
۲۸	اعظم	۳۹	کارشناسی	کارمند	۲ فرزند
۲۹	زینب	۳۳	دانشجوی دکتری	کارمند	۲ فرزند
۳۰	فرزانه	۴۷	دانشجوی دکتری	کارمند	۳ فرزند

۵. یافته‌ها

در این مطالعه، نحوه تعامل نقش‌های زنان شاغل و حل تعارض‌های موضوعی میان آن‌ها و در نهایت ایفای نقش‌های چندگانه و نیز بسترهای و پیامدهای آن‌ها اهمیت داشت؛ بنابراین دو محور اساسی مطالعه بدین شرح است:

۵-۱. محور اول: تجارب زنان مادر و شاغل در دوران کرونا

با تحلیل واحدهای معانی مصاحبه‌های مختلف و نیز تقلیل آن‌ها به مضامین اصلی و فرعی، تجارب زنان شاغل از نقش‌های شغلی و خانوادگی در دوران کرونا استخراج شده است که عبارت‌اند از: فروکاست نقش مادری، حمایت چندلایه از بنیان خانواده، فشرده شدن صمیمت خانواده و اختلال در نظم زندگی روزمره.

جدول شماره ۲: مضامین اصلی و فرعی تجارب زنان شاغل و مادر در دوران کرونا

مضمون اصلی	مضامین فرعی
فروکاست نقش مادری	تمام وقت کار کردن، عدم رسیدگی به فرزند، احساس ضعف در وظایف مادری، کمبود عاطفی نسبت به فرزندان، ناراحتی در کم گذاشتن وظایف مادری، فاصله گرفتن عاطفی از فرزند، نارضایتی فرزند از نبود مادر، خستگی فرزند از شرایط ایجادشده
حمایت چندلایه از بنیان خانواده	مراقبت از خود و خانواده در هنگام بیماری، حمایت اعضای خانواده، برنامه‌ریزی برای امور منزل، همبستگی بیشتر میان اعضای خانواده، حمایت خانوادگی برای نگهداری فرزند، حمایت از سوی همسر
فشرده شدن صمیمت خانواده	همکاری از سوی همسر و فرزندان، فاصله گرفتن در روابط زناشویی، نبودن مشکلی در حوزه مسائل زناشویی، بهتر شدن روابط در دوران قرنطینه، درک کردن همسر و اعضای خانواده، احساس صمیمیت بیشتر در دوران کرونا، تأثیر کرونا بر سرد شدن روابط خانواده
اختلال در نظم زندگی روزمره	عدم رسیدگی به زیبایی و ظاهر، اضافه‌وزن به خاطر شرایط شغلی، وقت‌گیری زیاد برای نظافت و شستشو، ایجاد خلاقیت و سرگرمی برای فرزندان، احساس ناتوانی و کم‌آوردن در دوران کرونا، تأثیر کرونا بر امید به زندگی، ترس از بیمار شدن فرزندان، خستگی به خاطر فعالیت‌های بیش‌ازاندازه، تأثیر کرونا بر رژیم غذایی

۱-۱-۵. فروکاست نقش مادری

در این مطالعه از مضمون اصلی «فروکاست نقش مادری» در شرایط کرونا، می‌توان به تعبیری چون «احساس کم‌کاری و ضعف در وظایف مادری» یاد کرد. در واقع، در شرایط سخت کرونا مادران با داشتن مشغله‌های بسیار و داشتن کارهای مضاعف، وضعیت زندگی روزمره‌شان به هم‌ریخته است و اذعان داشته‌اند که به لحاظ عاطفی، زیستی و بهداشتی وقت کمتری را برای فرزند خود داشته‌اند. چنین تجربه‌ای در کلام زنان مختلف در قالب عبارت «احساس عذاب وجدان به خاطر توجه کمتر به فرزندان» تعبیر شده است.

بنابراین تمام وقت کار کردن و عدم رسیدگی به فرزند، احساس ضعف در وظایف مادری، کمبود عاطفی نسبت به فرزندان، ناراحتی در کم گذاشتن وظایف مادری، فاصله گرفتن عاطفی از فرزند، نارضایتی فرزند از نبود مادر، خستگی فرزند از شرایط ایجاد شده و احساس کم گذاشتن در وظایف مادری از جمله مضامین استخراج شده در این زمینه است که حاصل یا نتیجه اخلاق مراقبت در سطح متعارف یا حتی انتخاب این اخلاق از سوی زنان است. در نهایت، فروکاست نقش مادری نوعی پشیمانی و ناراحتی را برای زنان به همراه داشته است.

«همین که دخترم من رو با مامان های دیگر مقایسه می کرد، یک جور کمبود کاری من رو به رُخم می کشید؛ اینکه گلایه می کرد وقت نمی گذاری و از این موارد» (مونا، ۳۷ ساله).
 «این باعث عذاب وجدان من می شد که سر کار می رفتم و نمی تونستم بهشون رسیدگی کنم؛ اما حالا هرروز با خودم می گم یه وقت کم اما باکیفیت بگذارم، خیلی بهتر از وقت زیاد با کیفیت پایین هست» (پرستو، ۳۰).

۲-۱-۵. حمایت چندلایه از بنیان خانواده

در پس تهدید کرونا و به هم ریختن زندگی روزمره، می توان حمایت های اعضای خانواده، والدین، اقوام و آشنایان را در پیگیری امور سلامتی و مراقبتی دنبال کرد که یکی از این فرصت ها، احیای حضور اعضای خانواده و تقویت گفت و گوی درونی پدران و مادران با فرزندان بود. همچنین بازگشت حمایت های خانواده ها به معنای عام در این بحران در کنار در خانه ماندن، فرصتی برای گفت و گوهای میان نسلی بود تا اعضای خانواده همبستگی و همدلی بیشتری را در کنار هم تجربه کنند. بسیاری از تقسیم کارهای جنسیتی به هم ریخت و هر فردی به فراخور توان، میزان برخورداری از سلامتی، از خود و خانواده مراقبت می کرد.

«یک موقع هایی تماس می گرفتم با خواهرم تا بیاد و از بچه مراقبت کنه و تمام پروتکل های بهداشتی رو رعایت و باهاش بازی می کرد. حواسش به دخترم بود که اذیت نکنه، ولی خب همه جوره کمکم می کردند» (شیما، ۳۵ ساله).

«همسرم نقطه اصلی زندگی هست و بار اصلی زندگی رو من و ایشون به دوش کشیدیم. همچنین چون پارسال بازنشسته شد و در خونه بود، یه جورایی همراهی بیشتری با من داشت» (مهدیه، ۵۴ ساله).

۳-۱-۵. فشرده‌شدن صمیمیت خانواده

بحث صمیمیت و اظهار همدلی در بین اعضای خانواده در دوران کرونا نیز تجربیات متفاوتی را نشان داد که در قالب همکاری داشتن نسبت به همدیگر، تیمارداری، پرستاری و مراقبت از سلامتی و در مقابل ایجاد تنش، خشونت خانگی و بی‌توجهی عاطفی قابل مشاهده بود. به تعبیری، اوضاع و شرایط کرونا موجب شد خانواده‌هایی که وضعیت خوبی از جمله روابط مناسبی داشتند، از این فرصت برای تقویت، صمیمیت، پیوندها و روابطشان استفاده کنند. اتفاقاً آن‌هایی که مشکل داشتند، اختلافات عمیق‌تر شد و خشونت خانگی را تقویت کرد (غیاثوند، ۱۳۹۹).

«کرونا باعث شد قدر همدیگر رو بیشتر بدونیم؛ تنها سال که در اون عید به من خوش گذشت، همون سالی بود که کرونا شد، چون ما این دو هفته خونه و باهم بودیم. از زمانی که پسرم به دنیا آمده بود، خیلی کم باهم بودیم؛ اما اون دو هفته عید ۹۹ که اعلام کردن جایی نریم، اون باهم بودنمون خیلی باعث شد که رابطه‌هامون بهتر بشه» (نرجس، ۳۶ ساله).

۴-۱-۵. اختلال در نظم زندگی روزمره

در این ایام کارهای معمول و روزمره بسیار بیشتر شد و پروتکل‌های خرید سخت‌گیرانه‌تر، رسیدگی به امور زیبایی و ظاهری توسط فرد و تحرک افراد کمتر گردید؛ از این رو سبک زندگی افراد شرایط بحرانی به خود گرفت و نظم زندگی روزمره ایشان به هم ریخت. در این میان نظافت و ضدعفونی مداوم وسایل، عدم رسیدگی به زیبایی و ظاهر فردی، اضافه‌وزن به خاطر شرایط شغلی و تحرک کم، وقت‌گیری زیاد برای نظافت و شستشو، ایجاد خلاقیت و سرگرمی برای فرزندان، صبر و تحمل برای مراقبت از فرزند، احساس ناتوانی و کم‌آوردن در دوران کرونا، تأثیر کرونا بر امید به زندگی، خستگی به خاطر فعالیت‌های بیش‌ازاندازه به عنوان مؤلفه‌های نظم جدید قابل اشاره است.

«کرونا بر رژیم غذایی من تأثیر داشت و هنوز در این یکی دو سال اصلاح نکردم. اصلاً آرایشگاه نرفتم و موهام رو هم خودم کوتاه کردم. ورزش که بسته بود باوجوداینکه در خونه وسایلم هم بود و تردمیل هم داشتیم، ولی من نه جونش رو داشتم و نه تایمی داشتم که انجام بدهم» (بهاره، ۴۲ ساله).

۲-۵. محور دوم: چالش‌های زنان شاغل در دوران کرونا

با توجه به محور دوم مطالعه پیرامون چالش‌های زنان در دوران بین شاغل بودن، مادری کردن و همسر بودن و نحوه سازگاری آن‌ها با توصیف داده‌های و نیز به دنبال آن تقلیل آن‌ها جدول مضامین زیر استخراج شده است که عبارت‌اند از: اختلال در ایفای نقش مادری و حرفه‌ای، دلهره رسیدگی به تحصیل فرزندان، مصائب کرونایی زن شاغل، رهاشدگی فرزندان در فضای مجازی.

جدول شماره ۲: مضامین اصلی و فرعی چالش‌های زنان شاغل در دوران کرونا

مضمون اصلی	مضامین فرعی
هم‌زمانی ایفای نقش مادری و حرفه‌ای	ایجاد مکان مجزا برای برگزاری کلاس، هم‌زمانی ساعت کلاس فرزند با ساعت کاری، نیاز به فضای مستقل برای تدریس، مسئول بودن در قبال خانواده، شغل و فرزند، تحت فشار قرار گرفتن در شغل و وظایف مادری، احساس ناتوانی در شرایط سخت کرونا
دلهره رسیدگی به امور تحصیلی فرزندان	رسیدگی کمتر به امور درسی فرزند، کمبود وقت برای بررسی امور درسی فرزند، کاهش ساعت کاری مدارس، ورود خانواده به بحث آموزشی دانش‌آموز اضافه شدن امور درسی با کارها، فشار تحصیل بر روی خانواده‌ها، نارضایتی فرزند از شرایط به وجود آمده، چالش‌های ایجادشده میان معلم و خانواده‌ها
مصائب کرونایی زن شاغل تا لحظه مرگ	تهدید به استعفا از شغل، هم‌زمانی سرکار رفتن با شروع کرونا، عدم اجرای مناسب قانون مرخصی زایمان، عدم امکان دورکاری، عدم همکاری محل کار، ایجاد تنش با همسر بر سر شغل، مرخصی گرفتن همکاران در ایام کرونا، ترک نکردن مدرسه برای گذراندن این دوران سخت، تغییر شیوه تدریس، کار کردن در شرایط سخت کرونا، استرس ناشی از بیمارشدن، پایین بودن احساس امنیت شغلی، افزایش حجم بالای کار، اجحاف در مواجهه با کار زنان، اضافه‌کاری بدون مزیت
رهاشدگی فرزندان در فضای مجازی	تحت کنترل نبودن فرزند در فضای مجازی، عجزین شدن فرزندان به تلفن همراه، مدیریت سخت فرزندان در فضای مجازی، عدم کنترل دانش‌آموزان برای استفاده از سایر برنامه‌های مجازی، عدم کنترل والدین بر اپ‌های غیر آموزشی

۱-۲-۵. هم‌زمانی ایفای نقش مادری و حرفه‌ای

در ایام کرونا حضور بیشتر مردان، زنان و کودکان در خانه، چگونگی پیشبرد تعادل میان زندگی حرفه‌ای، نقش مادری و نیز پدری را دگرگون ساخته بود؛ نقش‌هایی که در یک زمان و مکان مقرر و نیز در یک اضطرار به هم اتفاق می‌افتد. بیشتر این اختلال به خاطر هم‌زمانی ساعت کلاس فرزند با ساعت کاری، عدم ایجاد مکان مجزا برای برگزاری کلاس، نیاز به فضای مستقل برای تدریس، مسئول بودن در قبال خانواده، شغل و فرزند بود که به نوبه خود تحت فشار قرار گرفتن در شغل و وظایف مادری را عیان می‌ساخت. مصاحبه با زنان شاغل نشان داد، مسئله عمده‌ای که در اثر اشتغال زنان بروز می‌کند، فشارهای چندگانه است که کارهای خانگی، مادری و وظایف شغلی بر جسم زنان و تضادهای نقشی ناشی از آن، بر روح و روان آن‌ها وارد می‌کند.

«بنده چون معلم هستم و در آپارتمان زندگی می‌کنم، باید یک اتاق مجزا برای کلاس‌های مجازی و تشکیل کلاس در نظر بگیرم که سروصدا نداشته باشه و دانش‌آموزان دچار مشکل نشن» (سمیرا، ۳۹ ساله).

«زمانی که فشار کاری زیاد می‌شد، درس و مشق بچه‌ام به مرحله بحران می‌رسید و نیاز بود من کنارش باشم. وقتی که شرایط کار غالب می‌شد و زمانی که همه در منزل بودند؛ ما سرکار بودیم. دقیقاً این‌ها شرایطی بود که من خیلی کم آوردم» (مهدیه، ۵۴ ساله).

۲-۲-۵. دلهره رسیدگی به امور تحصیلی فرزندان

با شیوع و گسترش ویروس کرونا، مدارس کشور و دانشگاه‌ها از اولین مراکزی بودند که تعطیل شدند و فعالیت‌های آموزشی آن‌ها متوقف شد. بعد از مدتی، استفاده از آموزش راه دور و بهره‌مندی از فضای مجازی موجب شد آموزش از سر گرفته شود.

در این میان، نگرانی و رسیدگی به تحصیل فرزندان در ابعاد مختلف و برحسب زمینه‌های مختلف خود را نشان می‌داد؛ هم‌زمانی ساعت کلاس فرزند با ساعت کاری والدین، کاهش ساعت کاری مدارس و به دنبال آن اضافه شدن امور درسی به کارهای مادران، موجب افزوده شدن فشار تحصیل بر خانواده‌ها شد.

چالش‌های ایجادشده میان معلم و خانواده‌ها، تغییر در شیوه‌های تدریس معلم در کنار فضای رسمی مدرسه و فضای غیررسمی خانواده نوعی نگرانی از تحصیل را نشان می‌داد. بنابراین با به تعلیق درآمدن نقش نهاد آموزشی، نهاد خانواده به کارکرد آموزشی و پرورشی

خود برگشت و با همراهی معلم به تربیت و یادگیری فرزندان پرداخت.

«بعدش دیگه بچه‌ام پیش دبستانی شد و غیرحضوری بود، اما هیچ مزیتی نداشت و پیشرفت نکرد. بنابراین برای کلاس اولش خیلی نگران شدم. به‌هرحال با اضطراب و نگرانی پیش دبستانی رو گذراندم» (شیما، ۳۵ ساله).

«من شاید از صفر تا صدش، سی درصد می‌تونستم نظارت داشته باشم؛ چون خودم خیلی از لحاظ آموزشی درگیر شده بودم و خیلی به دخترم نمی‌رسیدم» (شهره، ۲۹ ساله).

۳-۲-۵. مصائب کرونایی زن شاغل تا لحظه مرگ

در دنیای مدرن مشغله‌های کاری و تلاش‌های مضاعف به‌منظور تأمین مایحتاج زندگی توسط زنان، فرصت در خانه ماندن را کوتاه و زمان بیرون‌بودن از خانه را طولانی کرده است. در بین مشارکت‌کنندگان، وجود کرونا مواجهه‌های مختلف برای اشتغال آن‌ها ایجاد نموده بود؛ عده‌ای (به‌ویژه کسانی که در سازمان‌های دولتی مشغول به کار بودند)، اجازه دورکاری و بهره‌مندی از قوانین مختلف برای حضور کمتر در کار را داشتند. آن‌ها احساس عدم امنیت در بیرون از خانه به دلیل شیوع کرونا را فرصتی ذکر کرده‌اند که موجب انس بیشتر به خانه و رسیدگی بهتر به امور منزل و فرزندان شده است.

در مقابل زنان شاغل در بخش‌های خصوصی، پایین بودن احساس امنیت شغلی، کار کردن در شرایط سخت کرونا، کار کردن در محیط آلوده، استرس ناشی از بیمارشدن، افزایش حجم بالای کار را تجربه کرده‌اند که بیانگر نوعی اجحاف به این زنان شاغل بوده است. کنشگری زنان در این باره مبنی بر اعتراض به مسئول بالاتر برای رسیدگی بیشتر به خانواده، با تهدید به استعفا و اخراج آن‌ها از شغل همراه بوده است. بنابراین هم‌زمانی سرکار رفتن با شروع کرونا، عدم اجرای مناسب قانون مرخصی زایمان، نداشتن دورکاری در شرایط کرونا، نداشتن اجازه مرخصی و... از جمله مصائب این زنان شاغل بوده است.

«شغل ما اصلاً شامل دورکاری‌ها نشد، چون ما در شعبه‌ها هستیم. اصلاً دورکاری یا حتی ساعت کاری فقط برای ادارات بود و پرسنلشون که ۲۰ درصد یا ۵۰ درصد می‌اومدن سرکار» (شیما، ۳۵ ساله).

«پسرم تقریباً سه سالش بود و کسایی که بچه کوچیک دارن، برای دورکاری در اولویت هستن؛ ولی متأسفانه برای ما اصلاً اعمال نشد» (زهرا، ۳۱ ساله).

۴-۲-۵. رهاشدگی فرزندان در فضای مجازی

فضای مجازی سبب راحتی ارتباطات و در دسترس بودن انواع اطلاعات و همچنین سرگرمی کنشگران اجتماعی در اوقات فراغت شد. اغلب کنشگران با فضای مجازی حداقل آشنایی را دارند. افزایش مهارت مجازی سبب افزایش استفاده از اینترنت و شبکه‌های اجتماعی شد. در پی تعطیلی گسترده به دلیل وجود بحران کرونا، یکی از راهکارهای دولتمردان و سیاست‌گذاران استفاده از فناوری‌های نوین ارتباطی بود. راه‌اندازی شبکه‌های آموزش مجازی و راه‌های ارتباطی مجازی موجب شد بسیاری از برنامه‌های آموزشی، جلسات و دیدارها و ارتباطات به صورت مجازی دنبال شود تا مخاطرات کرونا کاهش یابد. به دنبال آن شبکه‌های اجتماعی، زمینه مناسب برای حضور دانش‌آموزان در فضای مجازی و دسترسی بیشتر آن در مقایسه با گذشته را فراهم آورد. فضای مجازی و رسانه‌های جمعی در دوران کرونا در کنار ارائه اطلاعات مفیدی که ارائه می‌کردند، خود از درون به پدیده‌ای تهدیدکننده برای فرزندان تبدیل شدند. در این اوضاع، اگرچه برخی بهره‌مندی عمومی جامعه از فناوری‌های نوین ارتباطی و شبکه‌های اجتماعی را فرصت جدیدی می‌دانند که موقعیت‌های اجتماعی تازه‌ای را برای جامعه خلق کرده است؛ اما کمک گرفتن از اینترنت به خاطر تحصیل فرزندان و حضور مداوم ایشان در فضای مجازی برای یادگیری دروس، نوعی دسترسی راحت و آسان و درعین حال قرارگرفتن زیر بمباران اطلاعاتی و تحریک کنجکاوی‌های جوانان و نوجوانان و نهایتاً نگرانی خانواده‌ها را در پی داشت که این ترس و وا همه با تعبیر «احساس رهاشدن فرزندان در فضای مجازی» قابل توصیف است.

«خیلی وقت‌ها بچه‌ها فقط به درس خواندن با گوشی اکتفا نمی‌کنن و با اون بازی می‌کنن و از یه سری آپ‌های دیگه مثل اینستاگرام و گیم‌ها استفاده می‌کنن؛ درسته اونا کوچیک بودن، ولی در اون تایم خیلی تحت کنترل من نبودن که این خیلی جالب نبود» (مهدیه، ۵۴ ساله).

۶. بحث و نتیجه‌گیری

حضور گسترده زنان در عرصه اجتماع و نقش مؤثر آنان در جامعه انکارناپذیر است. هم‌زمان با افزایش حضور زنان در بازار اشتغال، شمار زنان مواجه با مشکلات مربوط به نقش‌های متفاوت مانند همسری، مادری، خانه‌داری و کارمندی افزایش چشمگیری یافته است.

بر اساس نظریه‌های تعادل مرزهای کار و خانواده، داشتن فشار کاری زیاد و ساعات کاری طولانی خود تشدیدکننده تعارضات در زمینه کار و خانواده افراد است (کلارک، ۲۰۰۰). در این مطالعه دو محور اساسی در زمینه تعارضات نقشی و شغلی مورد مطالعه قرار گرفت؛ تجارب مختلف زنان در دوران کرونا و نیز چالش‌هایی که در این شرایط مواجه بوده‌اند.

در بحث از تجارب مختلف زنان در دوران کرونا، با توجه به مضمون فروکاست نقش مادری، نظم و روال همیشگی زندگی مادران (با داشتن مشغله‌های بسیار و کارهای مضاعف) به هم‌ریختن و ایشان در مصاحبه‌ها اذعان داشتند که وقت کمتری را برای فرزند خود اختصاص داده‌اند؛ اما به نوبه خود احساس مسئولیت بیشتری نموده‌اند. در این اوضاع و احوال، احساس مسئولیت مادری در فشار نقشی زنان، ناشی از اخلاق مراقبت در خانواده است. «از آنجاکه زنان دارای اخلاق مراقبت در سطح متعارف در نظر گرفته می‌شوند یا حتی این سطح از اخلاق مراقبت را آگاهانه انتخاب می‌کنند، قربانی خشونت خانگی می‌شوند؛ اولویت آنان مراقبت از خانواده‌شان می‌شود و نه مشارکت اقتصادی» (گیلیگان، ۱۹۸۲).

در پس همه‌گیری و گسترش بیماری کرونا و به هم‌ریختن زندگی روزمره، می‌توان حمایت‌های اعضای خانواده، والدین، اقوام و آشنایان را در پیگیری امور سلامتی و مراقبتی دنبال نمود که یکی از این فرصت‌ها، احیای حضور اعضای خانواده و تقویت گفت‌وگوی همدلانه پدران و مادران با فرزندان است. از این رو «حمایت چندلایه از بنیان خانواده» در دستور کار اعضای جامعه، آشنایان و والدین قرار می‌گیرد تا آسیب کمتری به نهاد خانواده وارد شود. این فداکاری و گذشت، می‌توانست از سوی همسر نسبت به فرزند یا مادر نسبت به دختر باشد. «ورود کرونا به کشور، باعث شد همه به خانواده توجه بیشتری کنند. این توجه بیش از گذشته سبب ظهور خانواده جدیدی در ایران خواهد شد که علاوه بر قدرت یافتن، افراد تکالیف خود با جوانان، میان سالان و حتی کودکان را مشخص می‌کنند. اینکه «فرد» مثلاً زنان، مردان، جوانان و کهن سالان مهم شدند و این امر، بستر مناسبی برای ساختار جامعه فردای ایران فراهم خواهد کرد» (آزادارمکی، ۱۳۹۹). در واقع، بازگشت حمایت‌های خانواده‌ها به معنای عام در این بحران در کنار درخانه ماندن، فرصتی برای گفت‌وگوهای میان‌نسلی است تا اعضای خانواده در کنار هم همبستگی و همدلی بیشتری را تجربه کنند.

دنیل الدرچ^۱ در مقاله‌ای با عنوان «پرورش پیوندهای اجتماعی در عصر فاصله فیزیکی»، معتقد است در طول بروز بحران‌های بزرگ مانند سیل و سایر بلاهای طبیعی؛ از طریق تقویت پیوندها، آسان‌تر می‌توان بر مشکلات غلبه کرد. وی به برخی از نتایج تحقیقات پیشین اشاره می‌کند که همگی بر نقش مثبت پیوندهای اجتماعی تأکید دارند؛ مانند اینکه پیوندهای بیشتر در بین مردم، میزان رعایت توصیه‌های دولتی در هنگام مخاطرات ناشی از بحران را بیشتر می‌کند (به نقل از غیاثوند و محمدتقی‌زاده، ۱۴۰۰). درخانه‌مانند افراد در خانواده‌های سازگار و سالم متعاقب شیوع کرونا و قرنطینه افراد در منزل و حضور افراد در کنار همدیگر، موجب صمیمی‌تر شدن و تقویت روابط بین اعضای خانواده شد و در مقابل، بروز چالش، درگیری و تضاد بیشتر در خانواده‌های آشفته را در پی داشت.

در بحث از چالش‌های زنان مادر شاغل در دوران کرونا نیز می‌توان به مواردی از قبیل اختلال در ایفای نقش مادری و حرفه‌ای، دلهره رسیدگی به تحصیل فرزندان، مصائب کرونایی زن شاغل و رهاشدگی فرزندان در فضای مجازی اشاره کرد. بر اساس این مطالعه، بیشترین اختلال به دلیل عدم ایجاد مکان مجزا برای برگزاری کلاس، هم‌زمانی ساعت کلاس فرزند با ساعت کاری، نیاز به فضای مستقل برای تدریس، ایجاد مکان مجزا برای برگزاری کلاس، مسئول بودن در قبال خانواده، شغل و فرزند بوده که تحت فشار قرار گرفتن در شغل و وظایف مادری و احساس ناتوانی در شرایط سخت کرونا را عیان می‌سازد. در استرالیا نیز هم‌زمان با گسترش کووید-۱۹ و قرنطینه خانگی، بسیاری از والدین شاغل با مشکل انجام هم‌زمان کار با دستمزد و مراقبت از خانواده در منزل مواجه شدند. به‌طورکلی، ساعات کار با دستمزد برای مردان و زنان کاهش یافته و ساعات کار بدون دستمزد برای هر دو افزایش یافته است، اما این میزان برای زنان بیشتر است. همچنین مادران بیشتر از پدران از عدم تعادل «کار-خانواده» در دوران قرنطینه ناراضی بوده‌اند. به‌علاوه ناراضی‌تری زنان از مردان به دلیل عدم همکاری در امور خانه‌داری در دوران قرنطینه بیشتر بوده است (به نقل از غیاثوند، ۱۳۹۹).

بی‌تردید شیوع کرونا به فرایند آموزش در بخش‌های مختلف ابتدایی، متوسطه و عالی در نهادهای آموزشی لطمه زد و در مدت حضور خود کارآمدی آن‌ها را کاهش داد؛ اگرچه پس از مهار کرونا و عادی شدن شرایط، وضعیت آموزشی نیز به حالت عادی بازگشت. درهرصورت، تجربه دو سال آموزش مجازی باعث نگرانی بسیاری از مادران در قبال

1. Daniel Aldrich

تحصیل فرزندان و «دلهره رسیدگی به تحصیل فرزندان» شد. وجه گسترده‌ای از مضمون اخیر، برساخته شرایط کرونایی حاکم بر کشور و محوریت آموزش غیرحضوری برای دانش‌آموزان است که مادران در کنار وظایف مادری، وظیفه معلمی را نیز در خانه برای فرزندان ایفا کردند. همچنین، ضرورت استفاده از شبکه‌های مجازی و اینترنت در دوران شیوع ویروس کرونا و بهره‌مندی فرزندان از این فناوری نوین، نوعی از ترس و واکنش رادر بین والدین به همراه داشت که می‌توان از آن به «رهاشدگی فرزندان در فضای مجازی» تعبیر نمود.

درمجموع یافته‌های این مطالعه و نیز نتایج بسیاری از مطالعات پیشین، دلالت بر پیامدهای منفی گسترش کرونا در زمینه‌هایی مانند رضایت شغلی، رضایت از زندگی پایین‌تر در بین زنان دارد. شولی و دیگران، ۱۳۹۰؛ بابائیان و دیگران، ۱۳۹۱؛ کریمی و دیگران، ۲۰۱۲؛ شعبانی‌بهار و دیگران، ۱۳۹۲؛ صفاری‌نیا و صالح‌میرحسینی، ۱۳۹۲ نیز نشان داده‌اند که فشارهای ناشی از اضافه‌بار نقش و تداخل نقش‌ها، افزایش فرسودگی و استرس شغلی و در نتیجه غیبت از کار، مشکلات جسمی و روانی، کاهش پیشرفت شغلی، کاهش رضایت خانوادگی و رضایت از زندگی و کاهش کیفیت زندگی در معنای وسیع‌تر، از مهم‌ترین پیامدهای عدم موازنه «کار-خانواده» در زنان شاغل است (به نقل از حبیب‌پورگتابی، ۱۳۹۷).

بنا بر آنچه بیان شد، لازم است سازمان‌های دولتی و خصوصی در ایران اهمیت تعادل بین کار و زندگی را به‌طور مداوم در بهبود کیفیت زندگی کارکنان لحاظ کنند. نقش و جایگاه نهاد خانواده در جامعه ایران ایجاب می‌کند سیاست‌گذاری در حوزه خانواده متناسب با ساختار و کارکرد در حال تغییر و کنونی آن صورت گیرد؛ به‌نحوی که با توجه به نقش‌های مادری-پدری، همسری و شغلی-حرفه‌ای، برخی قوانین به نفع شرایط خانواده اصلاح شود. همچنین از آنجاکه افراد شاغل بخشی از هویت حرفه‌ای خود را از سازمان‌هایشان دریافت می‌کنند، در راستای اجرای راهبردهای تعادل کار و خانواده لازم است هدف سازمان‌ها اطمینان از افزایش سلامت جسم و روان کارکنان و رشد معنوی و افزایش حس خودارزشی در بین کارکنان تعیین شود. در آخر پیشنهاد می‌شود در پژوهش‌های بعدی، مطالعه‌ای کمی و گسترده‌تر در سطح کشور انجام شود و نیز بخشی از نمونه تحقیق مردان شاغل باشند تا چالش‌ها و پیامدهای نقش‌های شغلی و خانوادگی در ابعاد مختلف و در سطح «واحد خانواده» مورد سنجش و تحلیل قرار گیرد.

منابع

- احمدی‌فراز، منصوره، عابدی، حیدر و آذرین، مهرداد (۱۳۹۳). تجارب زنان شاغل پیرامون نقش مادری: یک پژوهش کیفی پدیدارشناسی. مجله تحقیقات کیفی در علوم سلامت، ۲(۳) ۱۵-۵.
- افشانی، سیدعلیرضا و هاتفی، لیدا (۱۳۹۵). نقش عوامل خانوادگی در تبیین تعارض نقش‌های شغلی و خانوادگی زنان. مجله خانواده‌پژوهی، ۱۲(۲)، ۲۶۷-۲۵۱.
- بلالی، اسماعیل (۱۳۹۴). عوامل مؤثر بر تضاد نقش‌های زنان و رابطه آن با تعارضات خانوادگی در شهر همدان. مجله جامعه‌شناسی کاربردی، ۲۷(۴)، ۱۱۷-۱۳۲.
- پاک‌نژاد، ثمین، آناهیتا، خدابخشی‌کولایی، تقی‌پور، ابراهیم و منصور، لادن (۱۳۹۴). مقایسه تعارض کار-خانواده و سازگاری زناشویی در کارمندان مرد نوبت‌کار و غیرنوبت‌کار شرکت پتروشیمی مناطق نفت‌خیز جنوب، مشاوره شغلی و سازمانی، ۷(۲۲)، ۶۲-۵۳.
- پاک‌نگار، بیتا. (۱۳۸۶). تأثیر تعادل بین کار و زندگی بر عملکرد سازمانی کارکنان از دیدگاه کارکنان بانک (مطالعه موردی: شعب بانک تجارت شمال غرب تهران)، پایان‌نامه دانشگاه آزاد اسلامی واحد نراق.
- توانگر، حسین، الحانی، فاطمه و ونگی، زهره (۱۳۹۱). نقصان خودکارآمدی: پیامد تعارض «کار-خانواده» پرستاران. تحقیقات کیفی در علوم سلامت، ۱(۲)، ۱۴۷-۱۳۵.
- حبیب‌پورگتایی، کرم (۱۳۹۷). تعارض نقش زنان در خانه و کار: ماهیت و پیامدها. مجله مطالعات روانشناسی اجتماعی زنان، سال ۱۶(۲)، ۳۵-۱۰.
- رئیسی، رسول، عباسی، زهرا، بکایی، سعید، راعی، مهدی و هوشمند، کیوش (۱۴۰۰). بررسی ارتباط تعارض کار-خانواده با کیفیت مراقبت‌های پرستاری در پرستاران بخش کووید-۱۹. ابن‌سینا، ۲۳(۴)، ۴۳-۳۳.
- رستگارخالد، امیر (۱۳۸۵). خانواده، کار جنسیت. تهران: شورای فرهنگی اجتماعی زنان.
- رستگارخالد، امیر (۱۳۸۳). بررسی تعارض نقش شغلی-خانوادگی و عوامل اجتماعی مؤثر بر آن. مجله دانشور، ۱۱(۴)، ۴۸-۳۵.
- رفیعی، لیلا، ارسلانی، نرگس، زابلی‌پور سهیلا، گیلوری، طاهره، خواجه‌میرزایی فائزه و فلاحی خشک‌ناب، مسعود (۱۴۰۱). چالش‌های تعارض کار و خانواده پرستاران در دوران همه‌گیری کووید ۱۹ و راهکارهای مدیریت آن: یک مطالعه مروری. نشریه پژوهش پرستاری ایران، ۱۷(۶)، ۷۴-۵۶.
- سفیری، خدیجه و محمدی، سیده‌عقیله (۱۳۸۴). هویت جنسیتی مادران و دختران، شکاف یا تفاوت. مجله علوم اجتماعی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه فردوسی مشهد، ۲(۱)، ۱۳۹-۱۰۷.
- صلاحیان، افشین، کجباف، محمدباقر و حسن‌زاده، مجید (۱۳۸۷). برخی عوامل سازمانی مؤثر بر تعارض کار-خانواده، مجله دانشور رفتار، ۱۷(۴۳)، ۳۰-۱.
- طیبی‌نیا، مه‌ری و رحمانی، جبار (۱۳۹۶). نحوه تعامل زنان در چالش نقش‌های چندگانه مورد مطالعه: زنانی که هم‌زمان شاغل، دانشجوی، متأهل و دارای فرزند در شهر تهران هستند. مجله مطالعات جنسیت و خانواده، ۵(۱)، ۱۶۹-۱۳۴.
- غیاثوند، احمد (۱۳۹۹). سازوکارهای افزایش حساسیت و مشارکت مردم در زمینه پیشگیری از شیوع ویروس کرونا (آماج). تهران: دانشگاه علامه طباطبایی، معاونت پژوهشی، گروه پژوهشی مطالعات فرهنگی-اجتماعی جوانان.

- غیاثوند، احمد و محمدتقی زاده، مهدیه (۱۴۰۰). رفتارهای پیشگیرانه مردم ایران در برابر شیوع ویروس کرونا و عوامل مؤثر بر آن، فصلنامه بررسی مسائل اجتماعی ایران، ۱۱۲(۱)، ۲۳۶-۲۰۵.

- فاتحی زاده، مریم، نقوی، اعظم و سلطانی، مرضیه (۱۳۸۶). بررسی ارتباط بین حمایت اجتماعی و تعارض «کار-خانواده». فصلنامه مشاوره شغلی و سازمانی، ۱۱(۱)، ۱۳۲-۱۲۱.

- فلاحی خشکتاب، مسعود و ارسلانی، نرگس (۱۳۹۶). فرآیند ایفای نقش های کاری و خانوادگی در زنان پرستار. مجله نشریه پژوهش توان بخشی در پرستاری، ۴(۲)، ۶-۱.

- موسوی نیا سیدمحمدجواد، نعامی، عبدالزهرا، ارشادی، نسرین و بشلیده، کیومرث (۱۳۹۸). نقش تعدیلگر تسهیل خانواده-خود و محیط کاری خانواده-دوستانه در کاهش اثر تعارض کار-خانواده بر خشنودی خانوادگی، کیفیت روابط زناشویی و کیفیت فرزندپروری پرستاران. فصلنامه مدیریت پرستاری، ۸(۳)، ۲۵-۱۰.

- Allen, T. D. (2001). Family-Supportive Work Environments: the role of organizational perceptions. *Journal of Vocational Behavior*, 58(3), 414-443.
- Boyar, S. L., Maertz Jr., C. P. & Pearson, A. W. (2005). The effects of work– family conflict and family–work conflict on nonattendance behaviors. *Journal of Business Research*, 58(7), 919-925.
- Clark. S.C. (2000) Family/work border theory: A new theory of work/family balance. *Human relation*: 53(6), 747-770.
- Dorothy A. M., Mensah, J.M., Adorkor Kpakpo G.N. & Asante, C. (2020). Work-Family Conflict and Employee Performance in Ghana’s Banking Sector. *International Journal of Comparison of Work-Family Conflict and Marital Adjustment in Shift and Non-Shift Male Employees in South Oil Compan*.
- Gilligan, C. (1982). *In a different voice: Psychological theory and women’s development*. Harvard University Press: Cambridge.
- Greenhaus, Jeffrey H. & Beutell, Nicholas J. (1985). Sources of Conflict between Work and Family Roles. *The Academy of Management Review*, 10(1), 76-88.
- Jafri, H. & Batra, M. (2014). Work-Life Balance and Subjective Well-Being: Role of Social Support and Psychological Detachment. *MERC Global’s International Journal of Management*, 2(4), 133-150.
- Lovette, M. (2009). *Can CEOs Establish and Maintain Work-Life Balance*. Master’s Thesis, University of Calgary.
- Gardiner, Judith Kegan (1998). “Feminism and the Future of Fathering” in Tom Digby(ed.) *Men Doing Feminism*, New York and London: Routledge
- Greenhaus, Jeffrey H., Collins, Karen M. & Shawc, Jason D. (2003). The relation between work–family balance and quality of life. *Journal of Vocational Behavior*, 63, 510-531.
- Maxwell, G. A. (2005). Checks and balance: The role of managers in work-life balance policies and practices. *Journal of Retailing and Consumer services*, 12, 179-189.
- Michel, J.S. & Clark, M.A. (2009). A test of work-family and family-work models of conflict, enrichment and satisfaction. *Personality and Individual Differences*, 47,

163-168.

- Porter, S. & Ayman, R. (2010). Work flexibility as a mediator of the relationship between work-family conflict and intention to quit. *Journal of Management & Organization*, 16(3), 411-424.

- Swanson, V. & Power, K.G. & Simposon, R. J. (1998) Occupational stress and family life: A comparison of male and female doctors, *Journal of Occupational and Organizational*.

References (in persian)

- Afshani, Seyyed Alireza & Hatfi, Lida (2015). The role of family factors in explaining the conflict between women's work and family roles. *Journal of Family Studies*, (46), 251-267.

- Ahmadifaraz, Mansoureh, Abedi, Heider & Azarin, Mehrdad (2014). Working women's experiences of motherhood: a qualitative phenomenological study. *Journal of Qualitative Research in Health Sciences*, 2(3), 5-15.

- Fatehizadeh, Maryam, Naqavi, Azam & Soltani, Marzieh (1386). Investigating the relationship between social support and work-family conflict. *Career and Organizational Consulting Quarterly*, 1(1), 121-132.

- Falahi Khoshknab, Masoud & Arsalani, Narges (2016). The process of playing work and family roles in female nurses. *Journal of Nursing Rehabilitation Research*, 4(2), 1-6.

- Ghiasvand, Ahmad (2019). Mechanisms of increasing people's sensitivity and participation in the prevention of the spread of the corona virus. Tehran: Allameh Tabataba'i University, Research Vice-Chancellor, Youth Cultural-Social Studies Research Group.

- Ghiasvand, Ahmad, Mohammadtaghizadeh, Mahdiye (2020). Iranian people's preventive behavior against the spread of the corona virus and the factors affecting it". *Iran's Social Issues Quarterly*, 12(1), 205-236.

- Habibpour Gotabi, Karam (2017). Women's Role Conflict at Home and Work: Nature and Consequences. *Journal of Women's Social Psychology Studies*, year 16(2), 10-35.

- Mousavinia, S., Naami, A., Arshadi, N. & Beshlideh, K. (2019). The effects of Family-Self Facilitation and Family-Friendly Work Climate in reducing the effect of Work-Family Conflict on Family Satisfaction, Quality of Marital Relationship and Quality of Parenting among Nurses, 8(3),10-25.

- Paknejad, Samin, Anahita, Poshdabakhshi, Kolai, Taghipour, Ibrahim & Mansour, Laden (2014). Comparison of work-family conflict and marital adjustment in shift-work and non-shift-work male employees of petrochemical companies in southern oil-rich regions. *Career and Organizational Counseling*, 7(22), 53-62.

- Paknegar, Bita (2016). The effect of work-life balance on the organizational performance of employees from the perspective of bank employees (Case Study: Branches of Bank of Commerce in the Northwest of Tehran), thesis of Islamic Azad University, Naraq branch.

- Raesi, R., Abbasi. Z., Bokaie, S., Raei, M. & Houshmandi, K.(2021). Investigation of the relationship between work-family conflict and the quality of nursing care among nurses working in the Covid-19 ward. *Ebnesina*, 23(4), 33-43.
- Rafiee-varданجانی, Leila, Arsalani, Narges, Zabolipour, Soheila, Gilvari, Tahereh, khajehmirzaei, Faezeh & Fallahi-Khoshknab, Masoud (2023). Challenges of work-family conflicts in nurses during the Covid-19 pandemic and its management strategies: a review study. *IJNR*, 17(6), 56-74.
- Rastegar Khaled, Amir (2013). Examining the work-family role conflict and social factors affecting it. *Daneshvar Magazine*, Volume 1(4), 35-48.
- Rastgar Khaled, Amir (2015). *Family, gender work*. Tehran: Women's Social Cultural Council.
- Safiri, Khadijah & Mohammadi, Seyedah Aqileh (2004). Gender identity of mothers and daughters, gap or difference. *Journal of Social Sciences, Faculty of Literature and Human Sciences, Ferdowsi University of Mashhad*, 2(1), 107-139.
- Salahian, Afshin, Kajbaf, Mohammadbaqer & Hassanzadeh, Majid (2007). Some organizational factors affecting work-family conflict. *Daneshwar Behavat Journal*, 17(43) 1-30.
- Tawanger, Hossein, Elhani, Fatemeh & Vengi, Zohreh (2011). Lack of self-efficacy: the result of work-family conflict of nurses. *Qualitative Research in Health Sciences*, 1(2), 135-147.
- Tayibinia, Mehri & Rahmani, Jabar (2016). How women interact in the challenge of multiple roles under study: women who are working, studying, married and have children at the same time in Tehran. *Journal of Gender and Family Studies*, 5(1),134-169.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی